

سرشناسه: محقق داماد، سیدمصطفی، ۱۳۲۴.
عنوان و نام پدیدآور: حقوق بین الملل: ره یافتی اسلامی / مولف سیدمصطفی محقق داماد.
مشخصات نشر: تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۲۸۲ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۵۶۷-۱۵-۳
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت کتابخانه
یادداشت نمایه
موضوع: حقوق بین الملل اسلامی
شناسه افزوده: مرکز نشر علوم اسلامی
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ح ۷/۲۷۵-۱/۱ BP۲۳
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۴
شماره ثبت: ۳۴۳۲۶۵۹

حقوق بین الملل: ره یافتی اسلامی

دکتر سید مصطفی محقق داماد، استادیار دانشگاه شهید بهشتی

نام کتاب: حقوق بین الملل: ره یافتی اسلامی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۵۶۷-۱۵-۳

مرکز نشر علوم اسلامی

تهران، خیابان دکتر شریعتی، نرسیده به مترو قیطریه، پلاک ۱۷۹۰

شماره ۱۷۹۰

تلفن: ۲۲۰۰۸۷۷۸ - ۲۲۶۰۶۴۱۴

سایت مرکز: www.oloomeslami.com

سایت مولف: www.mdamad.com

فهرست مطالب:

مقدمه.....	۵
۱. ویژگی‌های برجسته اسلام.....	۱۱
۲. منابع حقوق در اسلام و تحول آن‌ها.....	۳۳
۳. حقوق بین الملل عمومی اسلامی.....	۴۷
۴. اصالت صلح.....	۶۳
حقوق صلاحیت در رابطه با سرزمین و اشخاص.....	۱۱۱
۵. صلح آمیز.....	۱۳۳
۷. جنبه دنیایی.....	۱۶۱
۸. اقدامات خصم.....	۱۸۷
۹. رفتار با اشخاص دشمن.....	۲۱۵
۱۰. رفتار با اموال دشمن.....	۲۲۹
۱۱. نتیجه‌گیری.....	۲۴۷
پیوست.....	۲۵۳
منابع و مأخذ.....	۲۵۷
فهرست اصطلاحات و اسامی اعلام.....	۲۶۳
فهرست آیات.....	۲۶۷
فهرست احادیث.....	۲۷۱
فهرست تفصیلی.....	۲۷۳

مقدمه

شاید قبلاً به گونه‌هایی دیگر، در موضوع این پیش رو از صاحب این قلم دیده باشید، گاه به صورت ترجمه و گاه تألیف، در شکل مقاله و در قالب کتاب. ولی واقعیت این است که مجموعه حاضر صیغه و محتوایی دیگر دارد. گزارش زیر می‌تواند شما را آشنایی باشد برای این مدعا. نخست از پیشینه تحقیق آغاز می‌کنم.

پیشینه تحقیق

۱. درس‌های ارایه شده در آکادمی لاهه

آکادمی لاهه با هدف تحقیق و تدریس در قواعد کلی حقوق بین‌الملل، نه فقط در تمدن غربی بلکه در سایر تمدن‌ها نیز تاسیس یافته و هنوز هم ادامه دارد. تاکنون چند بار کلاس‌های فشرده برای نظریه اسلامی در این زمینه برقرار و از بهترین اساتید اسلام‌شناس دعوت شده و پس از ارایه به نشر آن اهتمام نموده و در مجموعه دروس آکادمی لاهه Recueil of the Hague Academy of International Law به چاپ رسیده است.

الف) اول بار در سال ۱۹۳۷ میلادی در حقوق بین‌الملل خصوصی، آقای Cardahi دروسی تحت عنوان «La conception et la pratique du droit international prive dans l'Islam»

ارایه داد و در حقوق بین‌الملل عمومی آقای «احمد رشید» اهل اسلامبول دروسی تحت عنوان «اسلام و حقوق ملل» به زبان فرانسه ایراد نمود که دروس مزبور در مجموعه سال ۱۹۳۷ میلادی تحت عنوان «L'islam et le Droit des Gen» به چاپ رسیده است. این کتاب توسط جناب آقای دکتر سیدی در تهران به فارسی برگردان شده و توسط انتشارات دانش انتشارات تهران به چاپ رسیده است.

استاد رشید در مقدمه دروس اظهار می‌دارند که در حقیقت هیچ کتابی تاکنون در شرح نظرگاه‌های کلی اسلامی در زمینه حقوق بین‌الملل به رشته تحریر در نیامده است.

البته ناسپاسی نیست از جناب استاد احمد رشید که به بهترین وجهی به سهم خود از عهده دروس تحقیقی مزبور آموختن تقدیر و تشکر نکنم؛ ولی مقدم بر دروس مزبور، جای آن است که به آثار زیر در این زمینه اشاره شود.

اول) «L'islam et le droit international» نوشته نجیب ارمنازی از دمشق، پاریس، ۱۹۲۹.
دوم) همان رساله به زبان عربی با اضافات تحت عنوان «الشرع الدولي فی الاسلام»، به قلم نجیب الارمنازی، دمشق، ۱۹۳۰.

سوم) «L'islam et la Nationalite»، تز، پاریس، ۱۹۳۲.
(این کتاب تز نویسنده است و در آن از کتابشناسی Sadlahi گردانی شده است. ملیت نویسنده را نتوانستم معین کنم).

چهارم) «Essai sur l'histoire du droit public»، دکتر علی بن علی، تهران.
پنجم) «Die Neutralitaet im islamischen Volkerrecht» تز آقای یحیی محمد حمیدالله، بُن، لایپزیک، ۱۹۳۵.

ب) بار دوم در تابستان سال ۱۹۶۶ میلادی جناب استاد دکتر «صبحی محمصانی» دروسی تحت عنوان: «The Principles of International Law In the Light of Islamic Doctrine» (اصول حقوق بین‌الملل عمومی از نظرگاه اسلامی) به زبان انگلیسی ایراد نمود که در مجموعه دروس لاهه به چاپ رسیده است.^۱ استاد کتابی مفصل‌تر در این زمینه به زبان عربی تحت عنوان القانون

۱. متن مزبور چند بار توسط این جانب در دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی برای درس حقوق بین‌الملل اسلامی انتخاب و تدریس شد.

و العلاقات الدولیه فی الاسلام در سال ۱۹۷۲ میلادی در بیروت به چاپ رسانده است. وی در این سلسله درس ها بر این هدف تکیه دارد که اصول اساسی حقوق بین الملل جدید با تعالیم اسلامی و قواعد عمومی آن موافقت دارد. ولی در اثر عربی خود، به خصوص در مقدمه کتاب، چنین تأکیدی از ایشان استنباط می شود که غرب در این زمینه از آثار عربی سخت متأثر است. وی یک جا چنین می نویسد:

«... من البتة بما لا يقبل الشك لدى الباحثين في هذه الامور، لاسيما من المستشرقين المطلعين، ان الفقه تأثر كثيراً بما خلفه العرب في هذا المضمون» (چیزی که مسلم است و اهل تحقیق در این امور به خصوص مستشرقین مطلع هیچ گونه شک و تردید ندارند این است که غرب در این زمینه تا حد بسیار از میزان عرب بهره مند است).

البته آنچه از شخص می ملل در انتظار نداریم تعصب بی جای عربی و نادیده گرفتن حقوق سایر ملیت ها - به خصوص ملت ایران - است. ناگفته پیداست که محمد بن حسن شیبانی که محور اصلی این سخن است، ایرانی و از خاندان بزرگ است. اوزاعی با دیدن کتاب مختصر ایشان در این باره تحت عنوان «السير الصغير» از روی حسادت می گوید اهل عراق را چه به نوشتن این گونه کتاب ها.

بزرگواری و سیادت و اصالت ایرانی موجب آن است که پیشنهاد کنیم به جای به کاربردن میراث عربی، ایرانی، هندی و... بگوییم میراث اسلامی، که به عنوان منضمات خردورزی است.

به هر حال از این ها گذشته، اصل مطلب نکته ای است که بسیاری از غربی ها در این زمینه اعتراف کرده اند و بهتر از همه آقای «بارون میشل دو توبه» در سلسله درس های «در کلام لاهه تحت عنوان Etudes sur le développement historique de droit international dans l'Europe orientale» فصلی دارد تحت عنوان «تأثیر اسلام بر حقوق بین الملل» و در آن فصلی مستشرقین در این زمینه صحبت کرده و مدارک و شواهدی ارائه داده است.

آقای دکتر محمصانی نکته ای به نقل از مقاله دکتر کامل عیاض، تحت عنوان «صفحات من تاریخ الاستشراق»، مطبوع در مجله مجمع اللغة العربیة دمشق ۱۹۶۸ آورده است که ذکر آن خالی از فایده نیست. وی می گوید:

«ثابت شده است که گروسیوس، دولت مرد هلندی و پرچم دار حقوق بین الملل در غرب، در سال ۱۶۴۰ میلادی در شهر آستانه (نام اصلی اسلامبول) دوران تبعید را می گذرانده و در آن ایام به مطالعه آثار اسلامی و روش حاکمان اسلامی در حکومت پرداخته است و می تواند یکی از همزه های وصل یا حلقه های مفقوده میان غرب و شرق در این زمینه باشد و هم چنین ثابت شده است که گروسیوس از امثال فرانسیسکو سوارز اسپانیایی سخت متأثر است که آنان نیز خود از آثار اسلامی متأثر بوده اند».

هدف درس

ممکن است برای بعضی دانشجویان محترم این سوال مطرح شود که ما در تدریس چنین درسی چه هدفی را دنبال می کنیم. اندک آفا این سوال کاملاً به جا و منطقی است و ظاهراً همین سوال ۴۰ سال پیش هم برای افرادی نظیر دکتر محمد باقر مطرح بوده است.

وی در مقدمه درس ها آورده که فلسفه درس ها را به درخواست آکادمی حقوق بین الملل لاهه تهیه نموده و هدف آنان از انجام این درخواست آنست که نشان دهند «اصول حقوق بین الملل با اصول تعالیم یا فلسفه اسلام سازگاری دارد و باید بتوان گفت که بخشی از آن است» و در ادامه تاکید می کند که درس ها را به این منظور تهیه کرده ایم نه آن دهد اسلام با حقوق بین الملل موافقت و سازگاری دارد یا آن که اصول حقوق بین الملل را طریقی و جزء جزء بر فقه اسلامی عرضه گردد. چراکه چنین مقصودی مجلّات عدیده ای را می طلبد به خصوص آن که تحقیق و پژوهش بخواهد نظریات تمامی مکاتب فقهی و روش عملی روایع بین الملل را در اعصار مختلف تاریخ اسلام، مورد پوشش قرار دهد.

منظور اصلی از ارائه درسی تحت عنوان حقوق بین الملل اسلامی دو امر است. اولاً یافتن مشابهت و توافق با اصول جدید، ثانیاً این که معلوم گردد چنین اصول بهمانی که بر پایه وحدت بشری استوار شده، جزیی از اسلام بلکه محور اصلی سنت اسلامی است.

در این راستا، نکته مهمی قابل ملاحظه این است که گاه شکاف عمیقی میان نظر و عمل مشاهده می گردد و باید میان قواعدی که توسط حقوق اسلامی وضع شده با آنچه که در

عمل بعضی حکام و فرمانروایان اسلامی مرتکب شده اند و احیاناً سیره عملی مزبور خروج از آن قواعد است، تفاوت نهاد.

کوتاهی در جداسازی دو وادی فوق، بسیاری از خاورشناسان غربی و حتی برخی نویسندگان شرقی را - که در مورد اسلام نگاشته‌اند - سخت به خطا افکنده است؛ چرا که آنان به جای آن که به آنچه باید انجام می‌شد - یعنی تعالیم اصلی اسلامی - مراجعه و استناد نمایند، نظریات خود را مبتنی بر رفتار عملی شده در بعضی از مقاطع تاریخ اسلام، ارایه نموده‌اند.

یکی از بارزترین نمونه این گونه اشتباهات، همان است که بعضی گمان کرده‌اند که ماهیت حقوق بین‌الملل اسلامی « حقوق جنگ » است. حال آن که چنین گمانی کاملاً باطل است. زیرا همان طور که در آیه استنادی منابع اصلی اثبات خواهیم کرد، حقوق بین‌الملل اسلامی برعکس، در اصل اولیه، « حقوق صلح » است.

برای مطالعه در هر یک از شاخه‌های حقوق، خواه حقوق بین‌الملل، حقوق داخلی، حقوق خصوصی و یا عمومی، لازم است که محتای اصل آن رشته حقوقی مورد ملاحظه قرار گیرد و موارد استثنائات عملی که احیاناً موجب خروج و نقض قواعد است، اغماض گردد.

برای اجتناب از این گونه اشتباهات و استنتاجات کاذب، در این نوشتار ما بر آنیم تا بحث خود را به تعالیم اصلی که اسلام راستین نشان می‌دهد اختصاص دهیم و بنابراین هر گونه تفسیر و استنباطی را که مبتنی بر حوادث و رخداد های گذشته و حال است، با تعالیم اصیل مزبور منطبق نیست، نادیده خواهیم گرفت.

ما در فراهم سازی این اثر با استفاده از طرح درس های آکادمی حوزه نظریات فقهی شیعی و احیاناً تحلیل های اجتهادی شخصی را ارایه نموده ایم.

در این جا لازم می دانم از برادر فاضل جناب آقای محمد حسین سیف، تحصیل کرده راتب عالیہ در رشته حقوق بین الملل عمومی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی که هم اکنون در مراکز علمی بین المللی به افاضه اشتغال دارند و برغم حجم اشتغالات با دقت کامل این اثر را ویراستاری نمودند و نیز همکاران عزیز دفتر نشر علوم اسلامی، آقایان حسن آبورزیده و مهندس محسن واضحی، که خالصانه در انتشار آن کوشیدند تقدیر و تشکر کنم.

تردید ندارم که برغم نهایت سعی و رعایت جوانب مختلف ساده نگاری و فراهم سازی متن

درسی برای دانشجویان عزیز به یقین اثر حاضر با کاستی و نقص همراه است. ولی انتظار از سروران کرام و صاحب نظران پاک سرشت آن ست که همچون پیر و مراد حافظ شیراز نظر خطا پوش برصفحات افکنند که گفت:

آفرین برنظر پاک خطا پوشش باد

پیروما گفت خطا بر قلم صنع نرفت

وسراییم لطیف دیگری که گفت:

نازنین ————— جمله نازنین بیند

نابر پاک نازنین بیند

افزون آنکه انتظار دارد که نازنینان بزرگوار به رسم و شیوه مرشدان خیرخواه و مربیان مهربان، مرتکب خطا را در موعود باشند.

سید مصطفی محقق داماد، بهار ۱۳۹۳ ش.